

Kültürel Din Psikolojisi Açısından

Geçiş Dönemi Rüyalari: Kutadgu Bilig Örneği

Özer ÇETİN*

Özet

Bu araştırmada, İslâm'a geçiş sürecinin sembollere ve rüya yorumlarına etkisi, Kutadgu Bilig'te geçen Oğgurmuş'ın rüyası örneğinden hareketle incelenmiştir. Rüyadaki merdiven, su, atlı yiğit ve uçma sembolleri Kur'an, hadis ve Y. Has Hacib'in vefatı öncesi yazılmış tabir kitaplarındaki anlamlarıyla Türk kültüründeki anlamları karşılaştırılmıştır. Oğgurmuş'ın sembollerin yorumunda öncelikli olarak yaşadığı kültürü ve Kur'an'ı referans aldığı, rüya tabir kitaplarından fazla etkilenmediği görülmüştür.

Oğgurmuş'ın dini inançları, yetiştiği kültür ve kişisel özellikleri ölüm konusundaki tutumunu etkilemiştir. Rüyasının Allah'tan gelen bir mesaj olduğuna inanan Oğgurmuş, sembolleri kendi ölümüne yorup, günümüzdeki kültürel uygulamalara benzer şekilde hazırlıklara başlamıştır. Ölüm öncesi yaşadığı tecrübeleri günümüzdeki psikolojik çalışmalardan elde edilen bulgularla örtüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rüya, Sembol, Yorum, Ölüm, Kültür.

Dreams of Transitional Period in Terms of Cultural

Psychology of Religion: The Kutadgu Bilig Sample

Abstract

In this study, the effects of the process of the transition to Islam were investigated on symbols and dream interpretations, based on the example of Oğgurmuş's dream in the Kutadgu Bilig. The meanings of staircase, water, horseman and flying in the Turkish culture were compared with meanings of these symbols in Quran, hadith and books which were written before death of Y. Has Hacib. It was concluded that Oğgurmuş primarily interpreted symbols based on culture and the Quran and there was no effects of dream interpretation books.

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Odgurmuş's belief, culture and his characteristics influenced his attitude toward death. Odgurmuş believed that his dream was message from the God, thus, he interpreted symbols to his death and began to preparations similar today's practices. The experiences which he lived before death are consistent with the findings of psychological studies about pre-death.

Key Words: Dream, Symbol, Interpretation, Death, Culture.

Giriş

Din değiştirme milletlerin tarihinde önemli dönüm noktalarından birisini oluşturmaktadır. Bu tecrübeyi yaşamış milletlerin tarihleri değişimin inanç sistemiyle sınırlı kalmayıp ferdi ve içtimai hayatın tüm katmanlarını etkilediğini göstermektedir. Din değiştirme uzun bir zamana yayılmış olup, kendi içinde hazırlık, kabul, geçiş ve kurumsallaşma gibi çeşitli dönemlerden oluşmaktadır. Geçiş döneminde yeniye uyum, eskiye ait olanların terki ya da her ikisinin uzlaştırılması gibi süreçlerin birlikte yaşanması sıkıntılara neden olmuştur. Dönemin sonunda eskiye ait olanların bir kısmı terk edilmiş, bir kısmı ise yeni inanç sistemi içinde kendilerine yer bularak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

İslâmiyet'i kabul sonrası başlayan geçiş dönemi Türk tarihinde önemli bir yere sahip olup, yapısı gereği bu dönem kendisine özgü özellikler taşımaktadır. Bu süreçte yazılmış eserler dönemin özelliklerine dair bilgiler ihtiva ettikleri için dönemin anlaşılmasında önem arz etmektedirler. Geçiş döneminde yazılmış ilk eserlerden olan Kutadgu Bilig, dönemine ışık tutması nedeniyle tarihi açıdan önemli bir yere sahiptir. İslam öncesine ve sonrasına ait bilgilerin bulunması, dönemin problemlerine değinmesi (Hacıb 1988: 6565-6604) ve çözümler sunması eserin geçiş döneminin özelliklerini yansıtmaya yeteneğinin güçlü olduğunu göstermektedir (Feyzioğlu 2005:151-165).

Bazı araştırmacılar eserin farklı kültürlerden (İnalçık 1996: 259-271; Köprülü 1981: 170; Arsal 1947: 119) etkilendiğini ileri sürülebilir. Kültürel açıdan konuya bakıldığında hiçbir kültürün saf olarak varlığını idame edemeyeceği ve etkileşimin kaçınılmaz olduğu gerçeği ortaya çıkacaktır. Bu nedenle farklı kültürlerle ait izler taşınması Kutadgu Bilig'in değerini azaltmaz. Ayrıca eser besmele, Allah'a hamd, peygambere salâtu selâm ve dört halifeye övgüyle başlamakta, müellif yeri geldikçe ele aldığı konuları ayet ve hadisler (Kara 1991: 49-85) ışığında değerlendirmektedir.

Yusuf Has Hacib'in eserinde eğitim, kadın, akıl, aile, insan, devlet, adalet, savaş vb birçok konuya değinmiş olması araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Ülkemizde hakkında hazırlanmış çok sayıda, bildiri, makale, kitap, doktora ve yüksek lisans tezleri bulunmaktadır (Kaymaz 2009; 1408-1422). İlginin ülkemizle sınırlı olmaması eserin önemini göstermektedir. Eser din psikolojisi açısından kişilik ve dindarlık tipleri (Hacib 5729-5761; 3289-3810), insan ve insan-ı kâmil anlayışı (Akgün 1997: 1-11), tasavvuf psikolojisi, pastoral psikoloji (Hacib 5978-5985, 5590-5591), ölüm psikolojisi (Kaya 2004) ve rüya konusunda önemli bilgiler sunduğu için incelenmesi gereken bir kaynaktır. Din psikolojisi araştırmacılarının eserle ilgili yapacakları çalışmalar hem Kutadgu Bilig'in daha iyi anlaşılmasına hem de din psikolojisine yeni alanlar açılmasına katkılar sağlayacaktır.

1-Teorik Yaklaşım

Psikologlar kültürün insan üzerindeki etkisi konusunda görüş birliği içindedirler. Ortak bir tanımı olmamakla (Kağıtçıbaşı 2000; 36-37), birlikte kültür, "bir topluluk tarafından paylaşılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan inançlar, değerler ve davranışlar" (Keith 2011: 3-20), veya "bir gurup tarafından paylaşılan yaşam biçimi" (Berry 2002: 2; Tezcan 2008: 4) olarak tanımlanabilir. Bu yaşam biçimi inançları, tutumları, değerleri, davranış kalıplarını ve insan üzerinde etkin birçok öğeyi kapsamaktadır. Birey, küçük yaştan itibaren yaşamaya başladığı sosyalleşme süreçleriyle toplumda geçerli olan kültür tarafından kodlanmakta ve bu durum yaşın ilerlemesiyle davranışlar üzerinde daha gözlenir hale gelmektedir. Bu nedenle ortak yaşam biçiminin sonucu olarak kültürel kişiliğin oluştuğu görüşü ağırlık kazanmıştır (Aytaç 2007:101-120).

Din psikolojisi araştırmalarının ilk dönemlerinde bazı araştırmacılar kültürel yaklaşıma önem vermişlerdir. Wundt, dini kültür içinde değerlendirmiş (Triandis 2007: 59-76; Egemen 1952: 13-14), Freud *Totem ve Tabu*, *Musa ve Tektanrıcılık* adlı yapıtlarında tarihi ve kültürel yaklaşımı benimsemiş (Köse 2000: 137-171), Jung kültürlerarası benzerliklerden hareketle görüşlerini oluşturmuştur. Bunların yanında Stanley Hall'ın *Jesus Christ*, Eric Erikson'un *Young Man Luther*, Vergote'nin *Terasa*, Meissner'in *Loyala* biyografi çalışmalarıyla (Belzen 2010: 34), Sundén'in geliştirdiği rol teorisi (Holm 1995: 397-417; Holm 2004: 48-58) din psikolojisine tarihi ve kültürel açıdan yaklaşan çalışmalar olarak değerlendirilebilir.

Din psikolojisinde etkili olan diğer yaklaşımda ise birey esas alınmıştır. James'in dini bireysel bir olgu olarak değerlendirmesi (James

1902: 29-30) ve daha sonra Allport'un aynı yolu izlemesi (Allport 2004: 21-47) bu yaklaşımı öne çıkarmış, gelişen süreçte Amerika kaynaklı çalışmaların merkezi konuma sahip olmasıyla giderek ağırlık kazanmıştır. Bu durum kültürle ilişkili olup, Amerika'da bireyi öne çıkaran kültürün din psikolojisi çalışmalarına yansması olarak değerlendirilebilir. Bireysel yaklaşımın yetersizlikleri zaman içerisinde kültürel çalışmaların önemini hissettirmiştir. Birçok psikologun araştırmalarının kültürel bağlam içerisinde ele alınması gerektiği görüşünü ileri sürmesiyle (Belzen 2010: 44-48), psikoloji ve kültür arasında daha sıkı bir ilişki kurulmuştur (Triandis 2007: 71-72). Psikiyatri (Göka 2009: 154-155), sosyal psikoloji, psikolojik danışmanlık ve rehberlik (Bektaş 2006: 43-59) alanlarında olduğu gibi din psikolojisi araştırmalarında da kültürel yaklaşım önem kazanmaya başlamıştır (Belzen 2002: 43-56). İnsan doğasında kültürden bağımsız hiç bir şey olmadığı için (Geertz 1973: 49) bireyin kendine özgü dindarlık inşası ve dini hayatını sürdürmesi kültürel ortam içinde gerçekleşmektedir (Ralp W. vd. 1996: 72-105). Bu nedenle bireyin yetiştiği kültürel ortamın dini hayatında önemli bir yer tutması kültürel din psikolojisine olan ilgiyi giderek artırmaktadır.

Kültürel din psikolojisi bireysel ve kültürel boyutun dini hayat üzerindeki etkisini ortaya çıkarmayı amaçladığı için tarih ve antropolojiyle ilişkili olup (Belzen 2010: 25-26), bireyin dini hayatını yansıtan güncel ve tarihi her türlü kültürel kaynağı kullanır (Egemen 1952: 23-25). Tarihi araştırmalarda tarih bilimiyle aynı alanı paylaşır (Belzen 2010: 30), fakat konunun tarihsel yönüyle ilgilenmeyip psikolojik boyutunu inceler. Bir yerde tarihin sunduğu bilgiler ışığında tarihi şahsiyetlerin dini hayatını bireysel ve kültürel bağlam içerisinde günümüzdeki psikolojik çalışmalar ışığında ele alır.

Araştırmada Reşid Rahmeti Arat'ın yapmış olduğu Kutadgu Bilig çevirisi esas alınarak geçiş döneminin rüyalar üzerindeki etkisi Kutadgu Bilig'de geçen Odgurmuş'ın rüyası örneğinden hareketle incelenmiştir. Odgurmuş'ın rüyasındaki "merdiven", "atlı yiğit", "su" ve "göğe uçma" sembollerinin İslâm öncesi Türk kültüründeki anlamlarıyla, Kur'an, hadis ve Y.Has Hacib'in vefat tarihine kadar Müslüman müelliflerce yazılmış tabir kitaplarında yer alan anlamları karşılaştırılmıştır. Bu semboller evrensel özellikler arz etmekle birlikte kültürel bir yöne sahiptirler. Sembollere yüklenen anlamlara verilen önem ve önceliğin belirlenmesinde kültür belirleyici olmaktadır. Bu bakış açısından hareketle Odgurmuş'ın rüyasındaki sembollerin evrensel anlamlarından çok Türk kültüründe öne çıkmış anlamları dikkate alınmıştır. Rüya kültürel ve dini açıdan

değerlendirilmiş, ölüm kehaneti gerçekleşmiş rüyalar konusunda yapılmış günümüz çalışmaları ışığında Oğgurmuş'ın dini hayatı üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Bir rüya içeriği olarak ölümün farklı anlamları olması nedeniyle, araştırma ölüm kehaneti gerçekleşmiş rüyalarla sınırlandırılmıştır.

İslâm dünyasında rüya yorumu konusunda ilk eser olan Müntehabü'l- Kalam fi Tefsiri'l Ahlam, İbn Sirin'e (vefatı miladi 729) aittir. Cafer-i Sadık'ın (vefatı miladi 765) rüya yorumu konusunda önemli bir yere sahip olduğu bilinmekte olup, kendisine atfedilen yorumlar sonraki dönemlerde farklı kaynaklarda yer almaktadır. Daha sonra ise ibn-i Ebi'd- Dünya'nın (vefatı miladi 894) eseri olan Kitab'ul Menam ve İbn Kuteybe'nin (vefatı miladi 889) eseri el-İbare (bu eser Te'vilü'r-Rüya, Tabi'rür-rüya; İbâratü'r- Ru'yâ ve et-Ta'bîr başlıklarıyla kaynaklarda geçmektedir) gelmektedir. Dineverî ismiyle meşhur olan İbn Kuteybe, Ebi'd Dünya'nın çağdaşı olup, her ikisi Bağdat'da yaşamışlardır. Yusuf Has Hacib'in vefat tarihi (m.1077) dikkate alındığında rüya yorumu konusunda bu eserlere ulaşmış olması muhtemeldir. Diğer önemli eserler Yusuf Has Hacib'in vefatı sonrası kaleme alınmıştır. Kitabü'l Menam rüya yorumundan daha çok ahlaki bir eser olarak görülebilir. Eserde 350 rüya yer almakta olup rüyalardan dersler çıkarılmaktadır. Eserde yorumda uyulması gereken kurallar ve yorumcuda bulunması gereken özelliklerden bahsedilmektedir (İbn Ebi'd Dünya 1994: 11-45). Bu nedenle eser karşılaştırmalarda kullanılmamıştır. Karşılaştırmalarda Müntehabü'l- Kalam fi Tefsiri'l Ahlam ve el-İbare'nin İngilizce çevirileri, Cafer-i Sadık'tan nakledildiği belirtilen yorumlardan oluşan Tefsiru'l Ahlam'ın Arapçası esas alınmıştır.

2-Oğgurmuş'ın Rüyası ve Öğdülmiş'in Yorumu

Eserin kahramanlarından olan Oğgurmuş hastalanmış ve Öğdülmiş'i çağırarak ona öleceğini söylemiştir. Öğdülmiş hastalığın günahlardan arınmaya vesile olduğunu, arınmış bir şekilde tekrar sıhhatine kavuşacağı telkininde bulunmuştur. Bunun üzerine Oğgurmuş "Rabbim bana rüyamda ölümü gösterdi. Rüyamda bu belli oldu ve öleceğim anlaşıldı. Tanrı iyi veya kötü, kazasını bildirmek isterse bunu gece yatarken uykuda bildirir" (Hacib 5986-5988) cevabını vermiştir. Öğdülmiş buna karşılık olarak her insanın hastalanacağını fakat her hastalığın ölümle bitmeyeceğini ve rüyaların iyiye yorumlanması gerektiğini (Hacib 5989-5992) belirtmiştir. Daha sonra rüya tâbiri konusunda bilinmesi ve uyulması gereken temel kuralları açıkladıktan sonra Oğgurmuş'dan nasıl bir rüya gördüğünü anlatmasını istemiştir (Hacib 5953-6031).

Odgurmuş rüyasında yüksek ve geniş, elli basamaklı bir merdivenin son basamağına kadar çıktığını, burada bir atının uzattığı suyun hepsini içtikten sonra göğe uçup gözden kaybolduğunu anlatmıştır (Hacib 6032-6036). Öğdülmiş, yükselmenin itibar ve şerefe delalet ettiğini, bunun ne kadar yüksek olursa o kadar iyi olacağını, merdiven çıkar gibi saadete yükseleceğini ve şöhret bulacağını belirterek, merdiven sembolünü izzet ve itibar olarak tabir etmiştir. Yükseldiği kadar hürmet, saadet, talih ve dünya malından nasip alacağını, içtiği suyun nesle ve uzun hayata işaret ettiğini, göğe uçmayı ise Tanrı'nın bütün arzularını yerine getireceği şeklinde yorumlamıştır (Hacib 6037-6046). Rüya da geçen atlı yiğit konusunda herhangi bir yorum yapmamıştır.

Odgurmuş, yapılan bu tabirinin doğru fakat kendi rüyası için uygun olmadığını belirterek kendisi farklı bir yorum yapmıştır. Elli basamaklı geniş merdiveni ömür, son basamaktaki atlıyı Azrail, suyun tamamını içip bitirmesini ömrün bitmesine, suyu içtikten sonra merdivenin en üst basamağından göğe uçup gözden kaybolmasını ölüm olarak yorumlamış (Hacib 6047-6086), gelişen süreçte Odgurmuş'un kendi rüyasına dair yaptığı tabir gerçekleşmiştir (Hacib 6286-6292).

3-Rüyada Geçen Sembollerin İslami Kaynaklardaki Anlamlarıyla Kültürel Anlamlarının Karşılaştırılması

Rüyalar, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. İslâm öncesi siyasi otoritenin meşrulaştırılmasında (Ögel 1971: 203; Ergin 1988: 23) şaman adaylarının tespitinde, (Chadwick 1996: 102-115) ata ruhlarıyla iletişim ve bazı Türk topluluklarında reenkarnasyona dair bilgiler (Işık 2012: 46-60) taşıdığına inanılmıştır. İslâm sonrası değişimlerin yanında rüyaların etkisi devam etmiş (Yüksel 2005: 117-223) siyasi otoritenin meşrulaştırılması (Köprülü 1984:6-7; Turan 1980: 153), ölmüş kişilerle iletişim (Schimmel 2005: 242), Hızır'la görüşme (Ocak 1987: 88), türbe yerlerinin tespiti (Kozan 2012:313-336; Altun 2008: 173-185; Bozdoğan 2006: 23-31; Özkan 2009:145-171; Günay 2003: 5-36; Çopuroğlu vd 2011: 81 -112) edebi metinlerin yazılması (Gündüz 2009: 188-202), kehanet, şifa bulma (Schimmel 2005:142-148) ve rüyada bade içerek ozan olmaya kadar (Günay, 2008:147-187) geniş bir alana yayılmıştır. Rüya ve kültür ilişkisindeki süreklilik benzer kalıplarla devam etmiştir.

Din değiştirme semboller dünyasını etkilemiş ve bu durum rüya yorumlarına yansımıştır. İslâm'ın getirdiği yeni semboller yanında önceki döneme ait bazı sembollere yeni anlamlar yüklenirken bazılarının anlamları

ise değişmeden varlığını sürdürmüştür. Bu süreçte genel olarak sembolleri din ve kültür anlamlandırıldığı için rüya analizinde her iki anlamının bilinmesinin yanında özellikle geçiş dönemlerinde kültürel anlamının iyi bilinmesi gerekir.

Rüyada geçen merdiven sembolü kutsal metinlerde geçen bir sembol olup ilk defa Tevrat'ta yer almıştır. İlgili ayette şöyle geçmektedir:

“Yakup düşünde yeryüzüne dikilmiş başı göklere erişmiş bir merdiven gördü. Melekler merdivenden inip çıkıyorlardı.”(Tekvin 28/12).

Ayette merdivenin kutsalla iletişim aracı olarak anlam kazanması, Yahudi kültüründe rüya yorumuna referans olmuş ve iyiye yorumlmuştur (Taşpınar 2007: 58-60).

Merdiven Kur'an'daki ayetlerde ise şöyle geçmektedir:

“Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse; delik açıp yerin dibine inerek yahut merdiven kurup göğe çıkarak onlara mucize getirmeye gücün yetiyorsa durma, yap! Eğer Allah dileseydi, elbette onları hidayet üzere toplardı. O hâlde, sakın cahillerden olma.” (En'am 6/35).

“Eğer bütün insanlar (kâfirlere verdiğimiz nimetlere bakıp küfürde birleşen) bir ümmet olacak olmasalardı, Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerine gümüştan tavanlar ve üzerine çıkacakları merdivenler yapardık.” (Zuhruf 43/33).

“Yoksa onların, ilâhî vahyi dinleyecekleri merdivenleri mi var? (Eğer varsa) dinleyenleri, açık bir delil getirsin.” (Tur 52/38).

İslâm'da konuyla ilgili olan bir diğer kavram ise miraçtır. Arapçada “yukarı çıkmak”, “yükselmek” anlamındaki “urûc” mastarından türemiş ism-i âlet olan “miraç” kelimesi, “yukarı çıkma vasıtası, merdiven” anlamına gelmekte olup, Türkçe karşılığı ise göğe çıkmadır. Miraç kelimesi Kur'an'da geçmemekle birlikte çoğulu olan “meâric” “yükselme dereceleri” manasında Allah'a nispet edilmiştir. Ayrıca bir ayette “meâric” merdiven anlamında ve çeşitli ayetlerde ise “urûc” mastarından türemiş fiiller yer almaktadır (Yavuz 2005: 132).

Ayetlerde merdiven, göğe çıkma ve metafizik âleme ulaşma vasıtası olarak kullanılmış, fakat bunun Allah'ın izni olmaksızın gerçekleştirilemeyeceği belirtilmiştir. Aynı sembolün olumlu ve olumsuz

anlamları olduğu için rüya yorumlarında bu durum dikkate alınmış, İslami kaynaklarda dikili merdiven daha çok hayra yorumlanmıştır. İbn Sirin, rüyada merdiven çıkmayı dünya ve din işlerinde yükselmeye, selamete, sıkıntıdan kurtulmaya, ulu bir kimseye, sıkıntıdan kurtulmaya, zühde, ibadete, cennette dereceye, zekâyâ, basamak arttıkça hayırların artacağı yönünde tabir etmiştir. Bunlara karşılık merdivenden inmeye, kırık ve yıkık merdiven görmeye olumsuz anlamlar yüklemiştir. Merdivenin basamaklarını yaşam evreleri olarak yorumlamış ve rüyada merdivenin ulaştırdığı yere dikkat çekmiştir. Bir başka yorumunda ise hastanın bilmediği bir merdivenle üst katlara ulaşip cenneti görmesini onun ölümü olarak değerlendirmiştir (İbn Sirin 1991: 408-409). Cafer-i Sadık ise rüyada görülen merdiven sembolünü dindar bir kişinin düşmana galip gelmesi olarak tabir etmiştir (Cafer-i Sadık 2000: 39).

İçinde yetiştiği kültürde merdiven sembolüne yüklenen anlamlar dikkate alındığında Odgurmuş'un rüyasını ölüme yorması daha iyi anlaşılabilir. Eski Türklerde ağaç ve merdiven sembolleri Tanrı'yla iletişim aracı olarak görüldüğü için (İnan 1954: 72; Gömeç 1998: 38-50) merdiven ve ağaç, şaman davuluna göğe çıkmanın sembolü olarak resmedilirdi (Örnek 1998: 66-67). Ayrıca merdiven, dağ ve ağaç gibi yeryüzünün direklerinden sayılmıştır (Eliade 1992:1-46). Şamanın mistik yolculuğu öncesi üzerinde dokuz kertik bulunan ve merdiveni sembolize eden bir ağaç bulundurulurdu. Her adım atışı merdiven basamaklarını sembolize eden kertiklerinden birine çıktığını, her basamak gökteki bir katı, uygulanan ritüel ise şamanın göğe çıkışını sembolize ederdi (Yörükkan 2005: 85). Eski Türk inançlarında önemli bir yer tutan ve Tanrı'yla iletişim aracı olarak görülen ağaç (Ergün 2004: 17-66), İslâm sonrası rüya analizinde kutsal bir mesaj olarak değerlendirilmiştir. Gazneli Mahmud'un doğumu öncesi babasının rüyasında gördüğü ağaç (Köprülü 1984: 6-7), Selçuk Bey'in doğumu öncesi babası Dukak Bey'in rüyasında göbeğinden üç ağaç çıkması (Turan 1980: 153), Osman Gazi'nin rüyasındaki ağaç figürü (Köprülü 1984: 6-7) eski Türk kültüründeki ağaç kültürünün İslâm'la etkileşim sonrası İslâm'a uygun bir değişime uğrayarak semboller aracılığıyla devamı olarak değerlendirilebilir. Eski Türklerde ayinde ağacı temsilen kullanılan asa, Alevi Bektaşî dedelerinin cem ayinini idare etmek için kullandıkları erkân değneğine dönüşerek varlığını sürdürmüştür (Eröz1992: 17). Bu bağlamda ağaçlara bez bağlama, ağaç kültürünün kalıntısı olarak düşünülebilir.

Odgurmuş rüyasında çıktığı elli basamağı İbn Sirin ve Cafer-i Sadık'ın yorumlarından farklı olarak ömrünün bitmesi olarak tabir etmiş ve

merdiven sembolünü yetiştirdiği kültüre uygun olarak ölüm sonrası metafizik hayata geçişin aracı olarak değerlendirmiştir. Çünkü rüyasında merdivenin son basamağına ulaşmış ve oradan göğe uçmuştur. Odgurmuş'un yorumu İbn Sirin'in yorumlarından biriyle ilişkilendirilebilir. İbn Sirin'in merdiveni yaşam evreleri olarak görmesinden hareketle rüyada geçen son basamak ölüm olarak yorumlanabilir, fakat rüyanın devamı dikkate alındığında rüya Türk kültürünü yansıtmakta ve dolayısıyla bu dünyadan ahirete götüren bir vasıta anlamının verilmesi daha uygun düşmektedir. Bunun yanında merdiven sembolünün Kur'an'da kullanılan anlamıyla eski Türk kültüründeki anlamının yakınlığı dikkat çekicidir. İslâm'a geçiş sürecinde merdiven şamanlara özgü olmaktan çıkarılmış fakat sembolik anlamı değişmeden devam etmiştir. Odgurmuş, merdiven sembolünün yorumunda tabir kitaplarından ziyade Kur'an ve yaşadığı kültürden yararlanmıştır.

Rüyada geçen bir diğer sembol ise "su" dur. İslâmi rüya yorumlarında su Kur'an'daki genel anlamına bağlı olarak iyiye yorumlanmıştır (Schimmel 2005: 83-85). İbni Sirin yorumunda suyun evsafını dikkate almış tatlı suyu refah, mutluluk, gelir artışı olarak, bir bardak su içmeyi doğacak çocuğa, karısının hamileliğine yormuştur. Bulanık suda yıkanmayı şifa ve zorlukların üstesinden gelmek, rüyada ırmakta boğulmayı ölüm olarak tabir etmiştir. Sıcak su içmeyi sıkıntıya, tuzlu suyu mali sıkıntıya, bulanık suyu haram mala, sarı suyu hastalığa yormuştur (İbn Sirin 1991: 470-472). Cafer-i Sadık suyu yakın, kuvvet, işte zorluk ve pişmanlık (Cafer-i Sadık 2000: 69), İbn Kuteybe ise suyun bazen fitne anlamına geldiğini, rüyada bahçe sulamayı cinsel ilişki, soğuk suda yıkanmayı şifa, hapisten çıkma ve borç ödeme olarak tabir etmiştir (İbn Kuteybe 1974: 92). Fakat Odgurmuş bu yorumlardan farklı olarak rüyasında içip bitirdiği suyu hayatının bitmesi olarak yorumlamıştır. Su sembolünün evrensel yönü olup, anâsır-ı erbadan birisi olarak hem Kur'an'da hem de eski Türk kültüründe yaratılışla ilişkilendirilmiştir. Eski Türklerde su kutsal sayılmış, bütün canlıların sudan yaratıldığına inanılmış (Bayat 2007: 273), koruyucu, arındırıcı, bereketin kaynağı gibi anlamlar yüklenmiştir (Türkkan 2012: s.135-148). Bu inançlara göre hayatın kaynağı olan suyun bitmesi ölüm olarak yorumlanabilir. Görüldüğü gibi su konusunda İslâm öncesi ve sonrası inançlar arasında benzerlik bulunmaktadır. Odgurmuş, ilk dönem tabir kitaplarından farklı olarak dini ve kültürel anlamlardan yola çıkıp, hayat kaynağı sayılan suyun tamamını içip bitirmesini yaşamın sona ermesi olarak görmüştür.

Rüyada Azrail "atlı yiğit" olarak sembolize edilmiştir. Tabir kitaplarında Azrail görmek genel olarak korku, ölüm, felaket, ölümün

yaklaşması gibi olumsuzluklara, Cebrail ve Mikail uzun ömre, şifaya ve rızka, İsrail ise uzun ömre yorulmuştur (Schimmel 2005: 168). Kaynaklarda Azrail'in rüyalarda hangi formlarda görüldüğüne dair bilgi bulunmamaktadır, fakat rüyadan farklı olarak meleklerin insanlarla irtibat kurmada uygun bir cismani bedende temessül edebilecekleri yer almaktadır. Kur'an'da Hz. İbrahim (Zâriyat, 51/24-30), Hz. Lut (Hûd, 11/69-76) ve Hz. Meryem'in (Meryem, 19/16-19) hadislerde ise peygamberimizin Cibril hadisinde bu tecrübeyi yaşadıkları belirtilmektedir (Buhari, İman, 37). Savaşlarda bazı Müslümanlara meleklerin atlı süvari olarak temessül ettikleri ve Bedir savaşında Hayzum adında bir meleğin süvari görünümünde yalnızca peygamberimizin göreceği şekilde temessül ettiği kaynaklarda yer almaktadır (Müslim, Cihad, 58). Başvurduğumuz rüya tabir kitaplarında ve temessül konusunu işleyen kaynaklarda Azrail'in atlı bir yiğit olarak temessülüne ve rüyalarda görüldüğüne dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu nedenle Olgurmuş'un rüyasında Azrail'i atlı bir yiğit olarak görmesi daha çok yetiştiği kültürdeki süvari figürünü yansıtmaktadır. Süvari yalnızca İbni Sirin'in eserinde ele alınmış olup, uzun bir yolculuğa, hastalıktan kurtulmaya veya iş görüşmesi anlamına geldiği belirtilmiştir (İbn Sirin 1991: 214). Olgurmuş'un bu yorumdan çok farklı bir şekilde atlı yiğidi Azrail olarak yorumlaması yetiştiği kültürde savaş meydanlarında can alan yiğitleri çağrıştırmaktadır.

Olgurmuş'un rüyasındaki bir diğer sembol ise "göğe uçma"dır. İslami kaynaklarda rüyada göğe doğru uçma genel olarak rahatlık, hapistekinin kurtulması, arzu ve isteklerin gerçekleşmesi, şeref, izzet, hayırlı bir işin gerçekleşmesine yorulmuştur. Birçok yorumun yanında İbni Sirin konuyla ilgili olarak hastanın uçmasını tedavi olamadığı hastalığından ölümüne ve herhangi bir kişinin rüyada uçup gözden kaybolmasını ölümüne yorumuştur (İbn Sirin 1991: 171-172). Cafer-i Sadık ise yolculuk, Hac ibadeti ve ölüm olarak tabir etmiştir. İbn Kuteybe ise cennetten uçarak gelen ve tekrar uçarak dönen kuşu görmeyi âlimlerin ölümüne yorumuştur (İbn Kuteybe 1974: 85). Yorumların Olgurmuş'un yorumuyla örtüştüğü görülmektedir. Kültürel açıdan baktığımızda Eski Türklerde 'uçma' ölüm anlamında kullanılmış olup, Orhun yazıtlarında vefat eden için "uçdı" denilmektedir. İslâm sonrası Batı Türklerinde ölen için "şahin oldu" ibaresi kullanılmış (Tuna 1960: 131-148), günümüzde ise ölenin ardından "kuş gibi uçup gitti" benzeri deyimler kullanılmaktadır. Eski Türklerde ölenlerin kuş gibi uçarak cennete gittiğine inanıldığı için "uçmağa" kelimesi cennet anlamı taşımaktaydı. Bazı Türk topluluklarında kuşlar Tanrı'nın habercisi sayıldığından ölen kişiler yırtıcı kuşlara sunulur ve böylece kuşlar

tarafından Tanrı'ya ulaştırıldıklarına inanılırdı (Koçak 2012: 61-95). Sivas ve Tokat yöresi başta olmak üzere M.S 1300-1400 yıllarına ait mezar taşlarında kartal figürünün bulunması bu inancın kalıntısı olarak değerlendirilebilir (Uzun 1996: 82-89).

Odgurmuş'un rüyasında uçmasıyla şaman uygulamaları arasında benzerlikler bulunmaktadır. Şamanların yapılan duaları kuş olup uçarak göklere ulaştırdıklarına inanılırdı (Chadwick, 1996: 103). Elbiselerinin üzerinde kuş tüyleri ve pençeleri asarlar (Çoruhlu 2006: 71) tedavi ederken hastalarının üzerine şahin veya kırlangıç tüyü sürerlerdi (Abdulkelimi 2006: 32). Başka bir açıdan göğe uçma Gök Tanrı kültüyle ilişkilendirilebilir. Gök, Tanrı'nın mekânı olarak görüldüğü için kutsal sayılırdı. Şamanların Samanyolu'nu uçarak geçtikten sonra Tanrı'ya giden yolun kutsal kapısı sayılan Sirius Yıldızı'na ulaştırdıklarına inanılırdı. Bazı Türk topluluklarında Samanyolu'na "kuş yolu" denmesi (Koçak 2012: 65) bu inancın bir uzantısı olarak görülebilir.

İslâm öncesi Türklerde uçmak ölüm ve Tanrı'ya ulaşmak anlamında kullanılmış, tabir kitaplarında ise rüyada uçmanın birçok anlamlar taşıdığı belirtilip genel olarak iyiye yorulmasının yanında, hastanın uçması, uçan kişinin gözden kaybolması ölüme yorulmuştur. Rüyada göğe uçup gözden kaybolmayı Odgurmuş'un ölüm olarak tabir etmesinde hem tabir kitaplarının hem de kültürel kaynakların etkileri görülmektedir.

4- Rüyanın Odgurmuş'un Dini Hayatına Etkisi

Rüya ve din ilişkisinin en dikkat çekici olanı rüyanın dini hayatın başında "başlama vuruşu" konumunda olup daha sonra bir referans kaynağı olarak bireyin dini hayatına enerji ve yön vermesidir. Halk dindarlığında önemli olan türbelerin (Günay 2003: 5-36) birçoğunun yerinin tespiti, imar ve inşası rüyalarla başlamıştır. Bunun yanında rüyalar din değiştirmeye (Paloutzian 1996: 143; Schimmel 2005: 136-141; Demir 2004: 72-79; Edgar 2007: 59-76), mensubu olunan dine daha yoğun bağlanmaya, dini hayatı tekrar gözden geçirmeye ve mistik arayışlara neden olmaktadır. Hz. Musa'nın doğumu öncesi firavunun, Hz. İsa'nın doğumu öncesi annesinin (Matta I/20-21), Hz. Muhammed'in doğumu öncesi farklı kişilerin gördüğü rüyalar (Hosein 2001: 20-21) ve vahyin geliş yollarından birisinin sadık rüyalar olması rüyaların dini hayatın başında yer aldığını göstermektedir. Bu sınıfa giren rüyaların daha önce kuluçka dönemi diyebileceğimiz bir iç hazırlık aşaması olduğu gibi, spontane olarak da ortaya çıkmaktadırlar. Din ve rüyanın bir diğer ilişkisinde ise rüyalar dini hayata bağlı olarak tezahür

etmektedir. Rüyaların dini yaşantıyı yansıtmışından yola çıkan bazı tarikatlar manevi gelişimi tespit için rüya analizini bir yöntem olarak kullanmaktadır.

Dinle ilişkilendirilen rüyaların başında ölüm kehaneti gerçekleşmiş rüyalar gelmektedir. Yapılan çalışmalarda ölüm ve dini inanç ilişkisinin çok yönlü ve karmaşık olduğu, insan doğasındaki sonsuzluk arzusunun dinlerdeki ölüm sonrası hayat anlayışıyla tam örtüşmediği, ölüm korkusunun hem inanç hem de inançsızlığa neden olabileceği sonucuna varılsa da (Hökeleli 2008: 59-78; Peker 2003: 83-84; Vergote 1999: 59-75) ölüm kehaneti içeren rüyalar dini ve mistik kaynaklardan yararlanılarak metafizik âlemden gelen bir mesaj olarak değerlendirilmektedir. Ölüm öncesi bedensel çöküşe bağlı olarak kişinin ölümü hissettiği (Karaca 2000: 121-122) ve bu durumun rüyasına yansıdığı düşünülebilir. Bu yaklaşım ölüm öncesi çok yakın bir zaman diliminde görülen rüyalar için geçerli olabilir, fakat ölümden uzun zaman önce görülenleri, sağlıklı insanların gördüğü ilgili rüyaları ve bir başkasının ölümünün kehanetinin görüldüğü rüyaları açıklamada yetersiz kalmaktadır. Ayrıca bedensel çöküşü yaşayan ve ölüme yaklaşan herkes bu tür rüya görmemektedir.

Bir hayat gerçeği olan ölümün rüya içeriği olması doğal bir durumdur. Bu nedenle bütün kültürlerde ölüm ve rüya arasında ilişki kurulmuş olup konuyla ilgili rüya kalıpları, sembolleri ve yorumları bulunmaktadır (Shulman vd. 1999: 1-104). Semboller farklılık göstermesine rağmen genel olarak patikada yürüme, kır gezintisi, yolculuk, eski bir dostun veya akrabanın çağırması, manevi bir şahsiyetin kılavuzluk etmesi, köprü geçmek ve uçmak ölüme yorulmaktadır (Bulkley 2009: 71-78). Bu sembollerden birisi olan uçma Oğurmuş'ın rüyasında geçmektedir.

Dinler, inançlar, mezhepler, kültür, toplumsal değişim, yaş ve kişisel özellikler ölümle ilgili tutumları etkilemektedir (Hökeleli 2008: 63-78; Karaca 2000: 238-242). Oğurmuş'ın ölüm karşısındaki tutumunu etkileyen faktörlerin başında din ve kültür gelmektedir. Kur'an'da Hz. Yusuf'un fırıncının gördüğü rüyayı ölüme yorması (Yusuf, 12/41), "Benden sonra mübeşşirat salih rüyalar aracılığıyla sürecektir" (Buhari, Tabir 9; Ibn Mâce, Rüya 1) hadisi, Hz. Muhammed'in ve İslâm tarihinde önemli bazı şahsiyetlerin ölümü öncesi görülen rüyalarla (Schimmel 2005: 235-242) oluşan tecrübeler rüyalarındaki ölüm kehanetine dair inancı güçlendirmiştir. Oğurmuş bu tür rüyaları insan tecrübesi dışında Allah'ın merhameti gereği kulunun iyiliği için yaşayacağı olumlu ve olumsuz olayları rüyasında göstermesi olarak değerlendirmektedir (Hacıb 4370). Ona göre yaşanılacak

olayların rüyada görülmesiyle bir yerde kişi psikolojik olarak hazırlanmaktadır. Odgurmuş'ın gördüğü rüyanın kendisine Tanrı'dan gelen özel bir mesaj olduğuna inanması, ölüm karşısındaki tutumuna yansımış ve hazırlıklara başlamıştır.

İslâm öncesi Türklerde ölüm ve rüya ilişkisini gösteren yeterli bilgi mevcut değildir. Bilginin olmaması ölüm ve rüya ilişkisinin İslâm sonrası başladığı anlamına gelmemelidir. Bütün kültürlerde görülen rüya ve ölüm ilişkisine dair inançların İslâm öncesi Türk kültüründe olması kuvvetle muhtemeldir. Günümüze dair yapılan bazı araştırmalara göre rüyaların ölüm kehaneti taşıdığına dair yaygın bir inanç bulunmaktadır. Ölmüş bir yakının rüya göreni çağırması, bir ağacın yıkılması, diş kırılması, kartal, kurt, köpek gibi hayvanların görülmesi ölüme yorulmaktadır (Ersoy 2002: 86-101). Benzer yorumlar Çukurova (Kök 2006: 51), Van (Eren 2010: 1074-1099) ve Muğla (Büyükokutan 2007: 63-86) yöresinde yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir. Bu tür rüyalarla ilgili inançların kökenleri çok eski dönemlere dayanmaktadır. Bu nedenle Ogdurmuş'ın rüyasının kehanetine inanması konusunda yaşadığı kültürün etkisini göz ardı edilmemelidir.

Ölüm kehaneti içeren rüyaların ölüm öncesi insan psikolojisi üzerindeki etkileri bilimsel olarak Patrica Bukley ve Kelly Bulkeley tarafından incelenmiştir. Ölüm öncesi tecrübeler gurubuna giren bu tür rüyaları görenler üzerinde gözleme dayalı ortak çalışmalarını *Dreaming Beyond Death* başlığı altında kitap olarak yayınlamışlardır. Patricia Bulkley, hastanede pastoral psikolog olarak görev yaptığı süre içerisinde rüyasında ölümünün kehanetini görüp ölen kişilerin yaşadıkları süreçleri incelemiş, konuyla ilgili çalışmalarını dünyanın farklı coğrafyalarında değişik din ve kültürlerde sürdürmüştür. Bulkley'e göre her kültürde ölüm kehaneti anlamına gelen rüya sembolleri bulunmaktadır. Ölüm anlamı taşıyan semboller kültürlerarası farklılıklar yanında benzerlikler de göstermektedir. Bireyler bu sembolleri, inançları ve yaşanmış tecrübelerle dair anlatıları yetiştirdiği kültürel ortamda hazır bulmakta daha sonra gelişim sürecinde içselleştirmektedirler. Bu tür rüyalar görüldüğünde kültürel ortamda geçerli olan çeşitli ritüeller uygulanmaktadır. Aynı durum kültürümüz için geçerli olup, ölüm kehaneti içeren rüyaların Allah'tan geldiği konusunda güçlü bir inanç bulunmakta ve rüya sonrası bir takım ritüeller uygulanmaktadır. Rüya yakınları görmüşse ilgili kişi ziyaret edilmekte, eğer rüyayı kendisi görmüşse yakınlarını çağırarak helalleşmektedir. Ogdurmuş rüya sonrası davranışları günümüzdeki uygulamalarla örtüşmektedir.

Ölümlerinin kehanetini rüyasında görenlerde tespit edilen ortak özelliklerin başında rüyalarına karşı aşırı güven duymaları gelmektedir (Bulkley 2009: 71-78). Bu durum Odgurmuş'ın rüyasında görülmekte olup, Ögdülmüş'e "Tanrı bana rüyamda öleceğimi bildirdi" (Hacib 6066) diyerek verdiği cevap benzer bir tecrübe yaşadığını göstermektedir. Rüyanın kehanetinin gerçekleşeceğine dair güçlü bir inancın bulunması ölüm konusundaki tutumları etkilemektedir. Bu tecrübeyi yaşamış kişilerde gözlemlenen ölümü kabullenme ve teslimiyet halinin Odgurmuş için de geçerli olduğu görülmektedir.

Bu tecrübeyi yaşamış kişilerde gözlemlenen bir diğer ortak özellik ise rüya sonrası ölüm korkusunun azalması veya kaybolmasıdır (Bulkeley vd 2005: 73-105; Bulkley 2009: 72-76). M.S 203 yılında, yirmi iki yaşındaki Perpetua ve arkadaşları Hristiyan oldukları için zindana atılmıştır. Arkadaşları hemen öldürülmüş kendisi hamile olduğu için doğum yapması beklenmiştir. Zindandaki ağır şartlar nedeniyle sıkıntılar yaşayan Perpetua'da, gördüğü rüya sonrası büyük bir sükûnet başlamıştır. Arenada saçlarını düzelterek ölüm korkusundan uzak bir tavır sergilemesi (Bulkeley vd. 2005: 105-112) herkesi etkilemiştir. Benzer tutum Odgurmuş için de geçerli olup, Ögdülmüş vedalaşırken seni bu halde yalnız bırakamam dediğinde ona "Rabbimin zikri beni teselliye kâfidir; Tanrı beni yalnız bırakmaz; O benim işimi yoluna koyar" (Hacib 6189) cevabını vermiştir. Bu durum ölümü kabullenmesinin yanında dindar bir kişi olan Odgurmuş'ın dini hayatında ölüm öncesi yoğunlaşmayı göstermektedir.

Rüyasında kendi ölümünün kehanetini görüp daha sonra ölmüş hastalarda tespit edilen bir diğer bulgu ise rüya sonrası rahatsızlığına bağlı şikâyetlerin azalıp tahammülün artmasıdır. Genel olarak hastalığa bağlı ölüm yaklaştıkça bedensel sıkıntılar artmakta ve kişi bunlarla baş etme gülcüğü yaşamaktadır. Fakat ölümünün kehanetini rüyasında görenlerde tam tersine tahammülün arttığı ve şikâyetlerinin azaldığı gözlenmiştir. Rüya sonrası ölümü kabullenme ve duygusal bir rahatlama eşliğinde fark edilir bir sükûnet içinde ölümlerinin gerçekleştiği tespit edilmiştir (Bulkley 2009: 71). Ölüm öncesi tecrübelerden olup, rüyada kendi ölümünün kehanetini görmeye başlayan ve ölümle biten süreç böylece tamamlanmış olmaktadır.

Din ve kültür, kehanet içerikli rüyalar konusunda bireyi etkilemektedir. Bu tür rüyaların etkisi, kişilerin ölümünden sonra toplumsal hayatta devam etmektedir. Rüyanın kehaneti gerçekleşmiş kişiler ölüm sonrası büyük bir saygıyla anılmakta ve yaşadığı tecrübe kulaktan kulağa yayılarak kültürdeki ölüm kehaneti içeren rüya kalıbına dair inancı

güçlendirmektedir. Böylece din ve kültür bireyin rüyasını anlamlandırmasına katkıda bulunurken bir yerde kendi varlıklarını da güçlendirmektedirler. Yaşanan tecrübe dinle ilişkilendirilirken dolaylı olarak bireylere dini yaşantı tavsiye edilmekte, kültürel hayatta ilgi görüp geniş kesimlere ulaşmasıyla da bu tür rüya kalıbı güçlenerek kültürel süreklilik kazanmaktadır.

Sonuç

Kutadgu Bilig'te rüya, rüya yorumu ve yorumcularla (Hacib 4366-4375) ilgili beyitlerin bulunması geçiş döneminde rüya konusuna duyulan ilginin ve verilen önemin devam ettiğini göstermektedir. Y. Has Hacib'in rüya konusunda Odgurmuş ve Öğdülmiş arasında geçen diyaloglar üzerinden aktarmış olduğu görüşleri dönemini temsil etmektedir. Öğdülmiş'in yorumlarında kültürel vurgu az, tabir kitaplarının etkisi daha çoktur. Odgurmuş'un yorumlarında ise tam tersi geçerlidir. Olayların devamında Odgurmuş'un yorumunun gerçekleşmesi yazarın tercihlerinin kültür ve din ve ağırlıklı olduğunu göstermektedir. Müellif merdiven sembolünün yorumunda Kur'an ve kültürü, atlı yiğit sembolünü Azrail olarak yorumunda kültürü, su sembolünün yorumunda Kur'an ve kültürü, uçma sembolü için kültür ve tabir kitaplarını referans almıştır. Bu durum geçiş döneminin semboller dünyasına yansıdığını göstermektedir. Geçiş döneminin uzun bir sürece yayılmasına paralel olarak sembollerin yeni inanç sistemine uygun olarak anlamlandırılması zaman almıştır. Geçiş döneminde sembollerin anlamlandırılmasında temel olarak kültür ve dinin etkili olduğu görülmektedir. Bu dönemde eski döneme ait bazı semboller İslâm'a uygun hale getirilmiş ve yeni anlamlar eklenmiştir. İslâm sonrası merdiven sembolü şamanlara özgü olmaktan çıkarılarak anlamını yitirmeden kullanılmış, Kur'an'da benzer şekilde kullanılması merdiven sembolünün anlamını daha da güçlendirmiştir. İslam öncesi ve sonrası benzer anlamların yüklendiği sembollerin güçlenmesinin yanında geçiş döneminde eskiye ait anlamların kültürün etkisiyle daha öne çıkarıldığını görmekteyiz. Öğdülmiş'in merdiven sembolünü tabir kitaplarında yer aldığı gibi izzet, itibar, şeref, saadet, şöret gibi anlamlara yormasına karşılık, Odgurmuş'un bunlara itibar etmeyip Türk kültüründeki metafizikle iletişim aracı olarak kullanılmasını çağrıştıran bir yorum yapması bu tezi doğrulamaktadır. Rüyasının bağlamı içinde merdiveni diğer sembollerle uyumlu bir şekilde ahirete götüren bir vasıta olarak yorumlamıştır. Rüya Azrail'in atlı yiğit olarak sembolize edilmesinde kültürün etkisi görülmektedir. Çünkü ilgili kaynaklarda Azrail'in atlı yiğit formunda

görülmesine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Rüyada geçen Azrail'in atlı yiğit formunda görülmesi kültüre özgü bir durumdur. Türk kültüründe ve İslâm'da su sembolüne yüklenen anlamlar benzerlik arz etmekte olup, genel olarak iyiye yorumlanmıştır. Olgurmuş'un kültürel ve dini kaynaklarda hayat kaynağı olarak görülen suyu rüyasında içip bitirmesini ölüm olarak yorumlamıştır. Rüyanın son sembolü olan göğe uçuşu genel olarak hayra yorumlanmasına karşılık Olgurmuş'un ölüme yormasında tabir kitaplarının yanında yaşadığı kültürün etkisi unutulmamalıdır. Türk kültüründe uçuşmanın günlük hayatta ölüm anlamında kullanılması ve şaman uygulamalarını sembolize etmesi daha çok kültürel anlamları çağrıştırmaktadır. Rüya sembollerinin anlamlandırılması genel olarak dildeki anlamına, sosyal ve günlük hayattaki algılara bağlı olarak yapıldığı için göğe doğru uçuşmanın ölüm olarak yorumlanmasında kültürün etkisi daha çoktur.

Olgurmuş'un rüyası örneğinden yola çıktığında kültürel rüya kalıplarının ve sembollere yüklenen kültürel anlamların etkin bir şekilde yer alması geçiş sürecinin devam ettiğini göstermektedir. İslâm'ın kurumsallaştığı dönemlerde rüyalarda dini mesajların daha açık İslâmî formlarda görülmesi rüyaların görüldükleri dönemin karakteristik özelliklerini yansıttıklarını göstermektedir. Müellifin, Türkçe olan Tanrı kelimesine Arapça Azze ve Celle ekleyerek "Tanrı Azze ve Celle" ifadesini kullanması geçiş döneminin özelliğini en güzel şekilde yansıtmaktadır.

Eserde bazı rüyaların kaynağının Allah'tan olduğuna değinilmiş fakat bu rüyaların oluşumunda etkili olan mekanizmaların işleyişine değinmemiştir. Olgurmuş'un görmüş olduğu rüyayı kendisine Allah'tan gelen bir mesaj olarak değerlendirmesi ölüm karşısındaki tutumuna ve dini hayatına yansımıştır. Rüya sonrası ölümü kabullenmesi, rıza ile teslimiyet gösterip ölüm hazırlıklarına başlaması dini hayatının etkilendiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Abudukelimi, Bumairimu (2006). *Uygur Türklerinin Dini İnançları*.
Yayınlanmamış Y. L. Tezi. Ankara Üniversitesi Sos. Bil. Enstitüsü.
- Akgün, Mehmet, (1997). "Kutadgu Bilig'te İnsan ve Kamil İnsan". *PAÜ. Eğit. Fak. Dergisi* 3: 1-11.

- Allport, W.Gordon (2004). *Birey ve Dini*. Çev. Bilal Sambur, Ankara: Elis Yay.
- Altun, Işıl (2004). "Kocaeli'de Türbelerle İlgili İnanış ve Uygulamalara Örnek: "Sultan Baba". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 37:173-185
- Arsal, Sadri Maksudi (1947). *Türk Tarihi ve Hukuk*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Aytaç, Ömer-İlhan, Süleyman (2007). "Girişimcilik ve Girişici Kültür: Sosyolojik Bir Perspektif". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18: 101-120.
- Bayat, Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi*. C. 2. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bektaş, Yelda (2006). "Kültüre Duyarlı Psikolojik Danışma Yeterlilikleri ve Psikolojik Danışman Eğitimindeki Yeri". *Ege Üniversitesi Eğitim Dergisi* 7 (1): 43-59.
- Belzen, Jakob A. (2010). *Towards Cultural Psychology of Religion*. New York: Springer.
- Belzen, Jakob A. (2002). "The future is in the return: back to cultural psychology of religion". eds. Diane, Jonte-Paceand, William B. Parsons, *Religion and Psychology: Mapping The Terrain*. London: Routledge : 43-56
- Berry, J. W. , at all (2002). *Cross-Cultural Psychology: Research and Application*. Second Edition. Cambridge University Press.
- Bozdoğan, Melek ve Diğerleri (2006). "Edirne Türbelerinin Mekânsal Analizi". *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi* (7) 1: 23-31
- Buhârî, Ebu Abdillah Muhammed b.İsmail (1981). *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Bulkley, Patricia (2009). "Dreams and Vision of the Dying". eds. Kelly Bulkeley and at all. *Dreaming in Christianity and Islam*. Rutgers University Press: 71-78

- Bulkeley, Kelly -Bulkley, Patricia (2005). *Dreaming Beyond Death*. Boston: Beacon Press.
- Büyükokutan, Aslı (2007). "Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinde Ölümle İlgili İnanç ve Pratikler". *Tübar XXI*: 63-86
- Cafer-i Sadık, (2000). *Tefsiru'l Ahlam*.3.baskı. Beyrut: Daru'l Hucetü'l Beyda.
- Chadwick, Nora K. (1996). "Şaman". Çev. Ali Abbas Çınar, Gamze Yamaç, *Bilig*, 3 Güz: 102-115.
- Çopuroğlu, Cemalettin-Çetin, Beyzade Nadir (2011). "Eski Türk İnançlarının Anadolu'da Farklı Tanımlanan İki Kimlikteki Görünümleri". *Sosyoloji Konferansları Dergisi* 43: 81-112
- Çoruhlu, Yaşar (2006): *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Demir, Necati (2004). *Danişmend-nâme*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Edgar, I. R. (2007). "The inspirational night dream in the motivation and justification of Jihad". University of California. *Nova religio*. (11) 2: 59-76.
- Eğemen, Bedi Ziya (1952). *Din Psikolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları. TTK Basımevi.
- Eliade, Mircea (1992). *Kutsal ve Dindışı*. Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: Gece Yayınevi.
- Eren, Metin (2010). "Sembol Dilinin Bir Örneği Olarak Rüyalarda: Türk Kültüründe Ölümle Yorumlanan Rüyalarda". *Turkish Studies*. (5) 4: 1074-1099
- Ergin, Muharrem, (1988). *Oğuz Kağan Destanı (Tercüme, Metin, Sözlük)*. İstanbul: Hülbe Basım ve Yayın.
- Ergün, Pervin (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

- Eröz, Mehmet (1992). *Eski Türk Dini(Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı.
- Ersoy, Ruhi, (2002). "Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller". *Milli Folklor* 54: 86-101.
- Feyzioğlu, Nesrin (2005). "Geçiş Döneminde Kutadgu Bilig'deki Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme". *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 12: 151-165.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Göka, Erol (2009). *Türklerde Liderlik ve Fanatizm*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gömeç, Sadettin (1988). "Şamanizm ve Eski Türk Dini", *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 4: 38-50.
- Günay, Umay (2008). *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. 5. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, Ünver (2003). "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri". *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5 (2): 5-36.
- Gündüz, Erol (2009). "Divan ve Halk Edebiyatı Sanatçılarına İlham Kaynağı Olan Rüya". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22: 188-202.
- Holm, Nils G. (1995). "Role Theory and Religious Experience". ed. Ralph W.Hood Jr. , *Handbook of Religious Experience*. Alabama: Religious Education Press: 397-417.
- Holm, Nils G. (2004). *Din Psikolojisine Giriş*. Çev. Abdülkerim Bahadır, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Hosein, İmran (2001). *Dreams in Islam*. New York: Masjid Dar'ul Quran.
- Hökelekli, Hayati (2008). *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları İstanbul.

- İbn Ebi'd-Dünya (1994). *Kitâb al Manâm*. Translater Leah Kinberg, Holland: E. J. Brill.
- İbni Kuteybe (1974). *el İbare*. Translater M.J. Kister. IOS.
- İbn Mâce, Muhammed b.Yezid (1981). es-Sunen. Neşreden M.Fuad Abdalbâkî, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Sirin (1991). *Dictionary of Dreams*. translater M. Al Akılı, USA: Pearl Publishing House
- Işık, Caner, (2012). "Halk İnançlarında Kalıp Değişirme, Ruh Göçü". *Acta Turcica* IV (2/1) Temmuz: 46-60.
- İnalçık, Halil (1996). "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri". *Reşid Rahmeti Arat İçin, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*: 259-271.
- İnan, Abdülkadir (1954). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: TTK Yayınları.
- İncil.
- James, William (1902). *Varieties of Religious Experience*. New York: Longmans.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (2000). *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kara, Mehmet (1991). "Kutadgu Bilig'de Kur'an ve Hadisin Tesiri". *Türk Dünyası Araştırmaları*, 72 Haziran: 49-85.
- Karaca, Faruk(2000). *Ölüm Psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Kaya, Nesrin (2004)."Kutadgu Bilig'de Ölüm Kavramı", *Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu*, 25-26 Kasım, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi
- Kaymaz, Zeki (2009). "Kutadgu Bilig Hakkında Türkiye'de Yapılan Yayınlar Üzerine Bir Deneme". *Turkish Studies* 4 (3) Spring: 1408-1422

- Keith, Kenneth D. (2011). "Introduction to Cross-Cultural Psychology". ed. Kenneth D. Keith, *Cross-Cultural Psychoogy*. USA Blackwell Publishing, p. 3-20
- Koçak, Ahmet (2012). "Hayatın Ölümden Sonra Uçuşa Tebdili". *Acta Turcica*, IV (2/1): 61-95
- Kozan, Ali (2012). "Sözlü ve Yazılı Tarihe Göre Nevşehir Bölgesinde Horasan Erenleri Olarak Bilinen Şahsiyetler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi* 61: 313-336
- Kök, Zeynep (2006). Karaisalı Halk Kültürü Araştırması. *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. Çukurova Üniv. Sos. Bil. Enstitüsü.
- Köprülü, M. Fuad (1981). *Türk Edebiyatı Tarihi*. 3. basım. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Köprülü, M. Fuat (1984): *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*. 2.baskı. Ankara: TTK Yayınları.
- Köse, Ali (2000). *Freud ve Din*, İz Yayıncılık. İstanbul: İz yayıncılık.
- Kur'an-ı Kerim
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc (1981). *es-Sahîh* (thk.M.Fuad Abdulbâki). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1987). *İslâm-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ögel, Bahaddin (1971). *Türk Mitolojisi*.Ankara:. TDK Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis (1998). *100 Soruda İlkelerde Din Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Özkan, Haldun (2009). "Gümüşhane'de Osmanlı Dönemi Türbeleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 41: 145-171.
- Paloutzian, Raymond (1996). *Invitation to the Psychology of Religion*. Boston: Allyn & Bacon.

Peker, Hüseyin (2003). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Ralph W. , Hood Jr. , Bernard Spilka, Bruce Hunsberger, Richard Gorsuch (1996). *The Psychology of Religion. An Amprical Approach*. Second Edition. London: The Guildford Press:72-105

Schimmel, Annemarie (2005). *Halifenin Rüyalari İslam'da Rüya ve Rüya Tabiri*. Çev. Tuba Erkmen, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.

Shulman, David-Stroumsa, Gay G. (1999). *Dream Cultures*. New York: Oxford University Press.

Taşpınar, İsmail (2007). "Yahudi Kaynaklarına Göre Rüya ve Yorumu Yorumlanmamış Rüya Okunmamış Mektup Gibidir". *Keşkül* 11:58-60

Tezcan, Mahmut (2008). *Kültürel Antropoloji*. 3.baskı. Ankara: Maya Akademi Yayınları.

Tevrat

Triandis, Harry C. (2007). "Culture and Psychology: A History of the Study of Their Relationship". eds. Shinobu Kitayama, Dov Cohen, *Cultural Psychology*. New York: The Guildford Press: 59-76

Tuna, O. Nedim (1960). "Köktürk Yazıtlarında Ölüm Kavramı İle İlgili Kelimeler ve 'Kergek Bol-' Deyiminin İzahı". Ankara: VIII. *Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957* : 131-148.

Turan, Osman (1980). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Türkkan, Kadriye. (2012). "Türk Dünyası Masallarında Su Kültü". *Milli Folklor* 24 (93): 135-148.

Uzun, Tolga (1996). "Türk Sanatındaki Kartalların İkonografisi ve Devamlılığı". *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 1: 82-89.

Vergote, Antoine (1999). *Din İnanç ve İnançsızlık*. Çev. Veysel Uysal, İstanbul: İFAV Yay.

www.islamirüyatabiri.net: 15.02.2013.

Yavuz, Salih Sabri (2005). "Miraç mad." *İslâm Ansiklopedisi*. C. 30. İstanbul: TDV. Yayınları.

Yörükan, Yusuf Ziya (2005). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm*. Ankara: Yol Yayınları.

Yusuf Has Hacib (1988). *Kutadgu Bilig*. Çev. Reşid Rahmeti Arat, Ankara: TTK Basımevi.

Yüksel, Avni (2005). *Türk-İslâm Tasavvuf Geleneğinde Rüya*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.